

Научна хроника

Пројекат *Стари народни спортови,* *игре и надметања – очување,* *преношење знања и презентација*

Жељко Бјељац, Јована Бранков и Ана Милановић Пешић

Пројекат *Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација*, у реализацији Географског института „Јован Цвијић“ САНУ из Београда и Центра за културу „Вук Караџић“ из Лознице, финансирао је Министарство културе и информисања Републике Србије, у оквиру области откривања, прикупљања, истраживања, документовања, проучавања, вредновања, заштите, очувања, представљања, интерпретације, коришћења и управљања нематеријалним културним наслеђем у 2023. години.

У првој деценији 21. века традиционални спортови и игре (најраспрострањенији појам у светској научно-стручној литератури, којим су обухваћене различите њихове варијанте), засновани на културном наслеђу одређене државе/региона, почињу да се проучавају као део нематеријалног културног наслеђа. Од 2009. године, на састанку УНЕСКА у Техерану, основан је саветодавни одбор за традиционалне спортове и игре и усвојена је њихова дефиниција (детаљније о поделама и дефиницијама у: Бјељац и др. 2021; Bronikowska, Grol 2015; UNESCO s. a. Traditional sports and games). Од 2010. године до данас на УНЕСКО листу је уписано 35 старих спортова – као примери добре праксе; обреди и свечаности; знања и вештине (од тога су три са простора бивше Југославије). Овакви спортови се данас одржавају и у форми фестивала, уз очување усмене традиције, и као ритуални плесови и игре, уз промоцију националне кухиње, занатства и фолклора и уз посебне специфичности за сваку државу, односно народ(е).

Током вишегодишњег истраживања сарадника Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, уочено је да се у свим државама насталим распадом бивше Југославије (осим Србије) стари народни спортови и игре налазе у националним регистрима нематеријалног културног

наслеђа (укупно 20 старих народних спортова и игара) (Бјељац и др. 2021). Такође, примећено је да ове спортове на простору бивше Југославије карактеришу иста или веома слична правила.

На територији Србије се данас одржава 35 старих народних спортова, игара и надметања, који представљају корпус знања и вештина преношених са генерације на генерацију. Током ранијих периода били су заступљени у знатнијем обиму, али су временом већински ишчезли. С обзиром на то да се данас традиционални спортови и игре промовишу заједно с другим елементима културног наслеђа Србије организовањем различитих манифестација, Друштво за промоцију традиционалне културе „Извор“ из Београда и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ су током 2019. године заједнички реализовали пројекат *Истраживање, вредновање и документација традиционалних народних спортова у Србији као елемената нематеријалног културног наслеђа*. Он се може сматрати својеврсном претходницом пројекта који ће бити представљен у овом тексту, а такође га је финансирало Министарство културе Републике Србије. Као потенцијални примери добре праксе одабране су три манифестације у Србији које промовишу старе народне спортове и игре као видове нематеријалног културног наслеђа: „Чобански дани“ (Косјерић, општина Косјерић), „Дани Станоја Главаша“ (Глибовац, општина Смедеревска Паланка) и „Војвођанска олимпијада старих спортова“ (Бачко Градиште, општина Бечеј) (детаљније у: Вјелјас et al. 2020; Бјељац и др. 2021). Резултати тог истраживања су потврдили да старе народне спортове и игре треба посматрати не само као део манифестација већ првенствено као корпус угроженог културног наслеђа, присутног на различитим географским просторима. Током анкетног истраживања које је обухватило посетиоце и учеснике манифестација и фокус групу, установило се да знатан део испитаника (посебно млађе популације) не разуме концепт нематеријалног културног наслеђа и да нису упознати са традицијом старих спортова и игара. Стога је нагласак стављен на едукацију, са циљем да се ови спортови и игре сачувају од заборава и потпуног нестанка, као и на ревитализацију појединих старих спортова и игара који су некад били широко заступљени у Србији, а данас су у потпуности ишчезли (Бјељац и др. 2021).

Даља истраживања, заснована на претходно описаном пројекту, резултирала су у 2023. години новим пројектом: *Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација*. Финансирало га је Министарство културе Републике Србије, а заједно га реализују Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ из Београда и Центар за културу „Вук Караџић“ из Лознице. Период трајања пројекта је јул–децембар 2023. године. Фокус истраживања је усмерен на гео-простор западне Србије, конкретно на општину

Лозница, карактеристичну по броју елемената уписаних у регистар нематеријалног културног наслеђа Републике Србије. На овом подручју постоје и усмене приче и писани трагови о различитим старим народним спортовима – нпр. Вук Стефановић Караџић је оставио прве записе о појединим старим народним спортовима, играма и надметањима, који су били карактеристични и за западну Србију.

Предмет истраживања пројекта односи се на могућности очувања и ревитализације старих народних спортова, игара и надметања којима прети одумирање. Главни циљ пројекта је оживљавање одређених спортова и игара кроз едукацију локалног становништва, демонстрације вештина и организације надметања на терену.

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ и Центар за културу „Вук Караџић“ из Лознице су организовали три једнодневне едукативне радионице са намером да се знање о старим спортовима и играма пренесе млађој популацији и створе основе за ревитализацију ових спортова и њихово очување. Учесници су били ученици виших разреда (старосни узраст од петог до осмог разреда), а радионице су одржане током септембра и октобра 2023. у три основне школе на територији општине Лозница: ОШ „Вера Благојевић“ (Бања Ковиљача), ОШ „Доситеј Обрадовић“ (Клупци) и ОШ „Вук Караџић“ (Лозница). Састојале су се из два дела, а концепт по коме је реализован први део радионица је следећи:

– уводно предавање је садржало кратак историјско-географски приказ старих народних спортова и игара у Србији и њихово представљање као сегмента културног наслеђа;

– предавања етнолога о традиционалним дечјим играма на простору Србије (сл. 1);



Слика 1. Др Весна Марјановић, предавање о традиционалним дечјим играма у ОШ „Вук Караџић“ (Лозница), октобар 2023.

– предавање професора и студената Факултета спорта и физичког васпитања из Београда о старим спортовима и физичкој активности (уз демонстрацију појединачних старих спортова) (сл. 2).

У све три школе предавања су имала интерактивни карактер, са учешћем деце у разговору и вежбама.



Слика 2. Предавање и демонстрација студената Факултета спорта и физичког васпитања у ОШ „Вера Благојевић“ (Бања Ковиљача), септембар 2023.

Други део радионица састојао се од организације такмичења у пет дисциплина старих спортова: скок удаљ из места (групно); цакање (трка у цаковима групно); бацање потковице (групно, најбоља бацања); надвлачење конопца; штулање (ходање на штулама).

Посебан део истраживања односио се на испитивање ставова и подизање свести чланова локалне заједнице о значају старих народних спортова за културни идентитет и о њиховој аутентичности. Пројектом је обухваћено и анкетно истраживање одраслих (18+) и деце основношколског узраста (11–15 година), прилагођено узрасту испитаника. Циљ анкетног истраживања је био да се испитају ставови и знање о старим народним спортовима и играма, и ставови о предрасудама код полно-старосне равноправности током такмичења и познавања културног наслеђа (материјалног и нематеријалног).

Како би се унапредило знање чланова локалне заједнице о овој теми, у оквиру манифестације „Цвијићеви дани“ (Лозница) одржано је предавање за месно становништво, којим је представљен пројекат. Током првог сегмента предавања представљено је место старих народних спортова у свету (уз осврт на светску нематеријалну културну баштину и појединачне, карактеристичне примере). Они су приказани и као део нематеријалног културног наслеђа у земљама у окружењу (на простору бивше Југославије). У овом сегменту је било речи и о историјско-



Слика 3. Такмичење у оквиру радионице у ОШ „Доситеј Обрадовић“ (Клупци), септембар 2023.

-географском приказу старих народних спортова у Србији као делу нематеријалног културног наслеђа, а образложене су и досадашње поделе старих народних спортова у Србији и представљени они спортови који су и сад актуелни. Издвојени су поједини стари народни спортови који су током времена ишчезли, а били су карактеристични за Србију. Нагласак је стављен на оне које треба заштити и ревитализовати као нематеријално културно наслеђе Србије (као корпус угроженог наслеђа): вранићање (гаврање), козана (козице), надвлачење клипка, чувари огњишта (чуга), банатске шоре, пиљака, чинга, рвање укоштац, пеливанско рвање, као и поједине дечје: труле кобиле, јањине (детаљније у: Бранков и др. 2023).

Други сегмент предавања односио се на представљање прелиминарних резултата пројекта, тј. приказ активности радионица и анализу анкетног истраживања деце и одраслих преко онлајн анкете.¹ Знање о старим спортовима деци су углавном усмено преносили чланови породице (бабе и деде), а спортови и игре које су деца најчешће препознавала су следећи: труле кобиле, клис, обарање руку, гађање праћком, јањине. Испитаници су се већином изјаснили да немају практичног искуства са овим спортовима јер немају довољно времена. Код одраслих испитаника је слична ситуација – спортови и игре које су најчешће препознавали су: труле кобиле, клис, дисциплине народног вишебоја, јањине, рвање укоштац итд., а знање су им усмено преносили чланови породице. Интересантно је да нешто више од трећине испитаника не разуме разлику између нематеријалног и материјалног културног наслеђа.

¹ Анкета је доступна на адреси: <https://forms.gle/jauYo5HMFhWk8sDb6>



Слика 4. Др Жељко Бјељац, предавање у оквиру манифестације „Цвијићеви дани“, Лозница, октобар 2023.



Слика 5. Учесници пројекта – тим Географског института „Јован Цвијић“ САНУ након одржаног предавања, Лозница, октобар 2023.

Финални део пројекта, чија се реализација тек очекује, обухватиће организацију фокус групе (са учешћем стручњака из области етнологије, антропогеографије, физичке културе и спорта, социологије, просвете), писање научних радова, као и научно-популарне публикације о старим народним спортовима, играма и надметањима.

Генерално је, досадашњом анализом, потврђено одсуство знања о старим спортовима, који су већински заборављени и не практикују се у данашњици. Истиче се потреба за њиховом ревитализацијом и оживљавањем кроз различите активности (пројекти, манифестације, посебни догађаји итд.), као и иницијатива да се поједини спортови уврсте у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије, као корпус угроженог културног наслеђа.

Извори илустрација

Архив аутора.

Библиографија

- Бјељац, Ж., Бранков, Ј. и Ђурчић, Н. (2021). Традиционални спортови и игре као елемент нематеријалног културног наслеђа на простору Србије. *Етно-антрополошки проблеми*, 16(4), 1257–1283. <https://doi.org/10.21301/eap.v16i4.12> (30.10.2023).
- Bjeljac, Ž., Brankov, J., Ćurčić, N. and Milanović Pešić A. (2020). Traditional sports and games in the function of sustainable development of rural tourism – A case study of *Vojvodanska Olimpijada starih sportova (The Olympics of Old Sports of Vojvodina)* (Bačko Gradište, Serbia). In: S. M. Beličenkina (Ed.). *Book of Proceedings of VIII International Scientific-Practical Conference Innovative Aspects of The Development Service and Tourism*. Stavropol: Stavropol State Agrarian University, Faculty of Social and Cultural Service and Tourism, 13–18. www.researchgate.net/publication/343906408_Traditional_Sports_and_Games_in_the_F (30.10.2023).
- Бранков, Ј., Бјељац, Ж. и Милановић Пешић, А. (2023). *Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација*. https://www.researchgate.net/publication/375372604_15102023_Loznica_prezentacija (30.10.2023)
- Bronikowska, M. and Groll, M. (2015). Definition, Classification, Preservation and Dissemination of Traditional Sports & Games in Europe. In: M. Bronikowska and J.-F. Laurent (Eds.). *Recall: Games of the Past, Sports for Today*. Frankfurt am Main: The Association For International Sport for All (TAFISA), TAFISA Recall, 1–10. https://www.researchgate.net/publication/281784618_Definition_Classification_Preservation_and_Dissemination_of_Traditional_Sports_Games_in_Europe (30.10.2023).
- UNESCO. *Traditional Sports and Games*. <https://en.unesco.org/themes/sport-and-anti-doping/traditional-sports-and-games> (30. 10. 2023).

Жељко Бјељац / Željko Bjeljac
Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд/
Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA, Belgrade
E-mail: z.bjeljac@gi.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0001-8974-2032>

Јована Бранков / Jovana Brankov
Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд/
Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA, Belgrade
E-mail: j.brancov@gi.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0003-4032-9030>

Ана Милановић Пешић / Anan Milanović Pešić
Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд/
Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA, Belgrade
E-mail: a.milanovic@gi.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0002-7648-350X>

Примљено/Received: 13. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 15. 11. 2023.